

## Увод

Слобода вероисповести представља једну од основних људских слобода, а правни положај цркава и верских заједница је изузетно важно правно, друштвено и политичко питање. У земљама које су мултинационалне и мултиконфесионалне, као што је била претходна СФРЈ и као што су државе које су настале након њеног престанка, па и у наднационалним заједницама каква је ЕУ, остваривање слободе вероисповести и правни положај цркава и верских заједница има посебан значај и једно је од питања од чијег решавања може да зависи и стабилност читавог државног и политичког система. То је био и основни мотив који ме је определио да специјалистички рад посветим овој теми.

## I Слобода вероисповести

Слобода вероисповести представља једну од основних људских слобода. У систематици људских права и слобода, она спада у лична права и слободе. Будући да спада у лична права и слободе, заправо права и слободе испољавања личности<sup>1</sup>, слобода вероисповести била је веома рано прокламована у правним актима којима су гарантована људска права и слободе и, у том смислу, припада првој генерацији људских права и слобода. Данас је у већини држава уставом потврђена слобода вероисповести, па и у онима државама у којима постоји режим државне религије, али у којима се грађанима признаје право да припадају или не припадају државној религији.<sup>2</sup>

Слобода вероисповести садржана је и у низу међународних докумената посвећених људским правима. У периоду од доношења Универзалне декларације о правима човека 1948. односно од почетка интернационализације људских права и слобода, до Повеље о основним правима ЕУ из Нице 2000, ширен је садржај слободе вероисповести. Чланом 18. Универзалне декларације предвиђено је да слобода вероисповести укључује промену вере или убеђења, као и јавно и приватно манифестовање вере путем наставе, вршења култа и обављања обреда. Потпунија формулација (која обухвата помињање образовања, али не садржи изричито признање права на промену верских уверења) налази се у члану 18 Међународног пакта о грађанским и политичким правима из 1966. Године. У том члану се истиче:

1. *Свако лице има право на слободу мисли, савести и вероисповести. Ово право подразумева слободу исповедања и примања вере или убеђења по свом нахођењу, као и слободу да ту веру или убеђење испољава појединачно или заједно са другима, како јавно, тако и приватно, кроз култ, вршења верских и ритуалних обреда и веронауку.*

---

<sup>1</sup> П. Николић, Уставно право, Београд 1994. стр.159

<sup>2</sup> Д. Стојановић, Уставно право књ.1. Ниш 2003. стр.395

2. *Нико не може бити предмет принуде којом би се кршила слобода његовог исповедања или примања вере или убеђења по његовом нахођењу.*
3. *Слобода испољавања вере или убеђења може бити предмет само оних ограничења која предвиђа закон а која су нужна ради заштите јавне безбедности, реда, здравља или морала, или пак основних права и слобода других лица.*
4. *Државе-чланице овог пакта обавезују се да поштују слободу родитеља, а у датом случају законитих старатеља, да обезбеде својој деци оно верско и морално образовање које је у складу са њиховим сопственим убеђењима.*

У Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода сви кључни аспекти слободе мисли, савести и вероисповести или уверења могу се наћи у три одвојене одредбе. Прво и најважније, члан 9 прописује следеће:

1. *Свако има право на слободу мисли, савести и вероисповести; ово право укључује слободу промене вере или уверења и слободу човека да, било сам, или заједно с другима, јавно или приватно, испољава веру или уверење молитвом, проповеди, обичајима и обредом.*
2. *Слобода исповедања вере или убеђења може бити подвргнута само оним ограничењима која су прописана законом и неопходна у демократском друштву у интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.*

Члан 2 Протокола бр. 1 уз Европску конвенцију о људским правима у контексту права на образовање прописује следеће:

*Нико не може бити лишен права на образовање. У вршењу свих својих функција у области образовања и наставе, држава поштује право родитеља да обезбеде образовање и наставу који су у складу с њиховим верским и филозофским уверењима.*

Вероисповест се у Конвенцији помиње у још једном контексту. У члану 14. Конвенције изричито се помињу верска уверења као пример забрањеног основа за дискриминаторно поступање:

*Уживање права и слобода предвиђених у овој Конвенцији обезбеђује се без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вероисповест, политичко или друго мишљење, национално или социјално порекло, веза с неком националном мањином, имовно стање, рођење или други статус.*

Забрана дискриминације предвиђена чланом 14 очигледно је ограничена, будући да важи само за „права и слободе“ предвиђене у Европској конвенцији о људским правима. Важно је, међутим, нагласити да се Протоколом бр. 12 успоставља једна *општија* забрана дискриминације, јер се предвиђа да ће се „свако право које закон предвиђа остваривати без дискриминације по било ком основу као нпр. полу, раси, боји коже, језику, вероисповести, политичком и другом уверењу, националном или друштвеном пореклу, повезаности с националном мањином, имовини, рођењу или другом статусу“. Самим тим Протокол бр. 12 обезбеђује додатну заштиту од дискриминаторног поступања у државама које су ратификовале овај уговор. Када је реч о државама које су и чланице Европске уније, постоји и додатна заштита од дискриминације у области запошљавања и професије, али о томе, као и о слободи вероисповести према Повељи о сновним правима ЕУ из Нице више у наредним одељцима.

Ширење садржаја слободе вероисповести вршено је и државним уставима тако да у вези са слободом вероисповести неки устави садрже и посебна права, нпр. право да се одбије војна служба са оружјем и право родитеља да деци осигурају наставу у складу са својим верским убеђењима.<sup>3</sup>

Слобода вероисповести, као што се то и из изложених одредби међународних уговора може закључити, није искључиво индивидуално право које би уживао само појединац. Несумњиво је тачно да је у бити слободе вероисповести право индивидуе да верује, да има и мења своја уверења, па чак и да самостално, у складу са својим веровањем, обавља обреде. Ово обухвата област која се често означава као *форум интернум*. У основи, члан 9. Европске конвенције на тај начин настоји да спречи државну индоктринацију појединаца и да допусти развој, усавршавање и промену мисли, савести и вероисповести сваког појединца. Ишчитавањем текста Конвенције уочава се да су право на поседовање и право на промену идеја апсолутна права, док став 2 прописује да само „слобода исповедања вере или убеђења“ може бити подвргнута ограничењима националног права у посебним околностима. Сигурно је да појединцу мора бити омогућено да напусти неку вероисповест или заједницу. Према томе, из текста јасно следи да слобода мисли, савести и вероисповести *која не обухвата* испољавање вере или уверења не може бити предмет државног мешања.<sup>4</sup>

Међутим, често се слобода вероисповести погрешно своди на ту индивидуалну компоненту.<sup>5</sup> Према карактеру субјеката који је уживају и начину уживања, слобода вероисповести је индивидуално право, али и право које се ужива у заједници са другима.<sup>6</sup> Заправо, слобода вероисповести подразумева и институционалну верску слободу коју понекад теорија чак назива

---

<sup>3</sup> Д.Стојановић, н.м.

<sup>4</sup> Џ.Мурдок, Слобода мисли, савести и вероисповести, Водич за примену члана 9 Европске конвенције о људским правима, Београд 2008. стр.24

<sup>5</sup> С.Аврамовић, Црква и држава у савременом праву, Прилозу настанку државно-црквеног права у Србији, Београд 2007. стр. 98

<sup>6</sup> В.Димитријевић, М.Пауновић, Људска права, Београд, 1997.стр.176

корпоративна слобода.<sup>7</sup> Једноставно речено -слобода вероисповести обухвата две ствари: слободу јавног исповедања и вршења вере, са једне стране и слободу стварања вероисповедних удружења, са друге стране.<sup>8</sup> Сви међународноправни акти који прокламују слободу вероисповести предвиђају да се слобода вероисповести испољава појединачно, или у заједници са другима. Европски суд за људска права стоји на становишту да се члан 9. Конвенције који гарантује слободу вероисповести мора тумачити и у контексту члана 11. Конвенције који гарантује слободу удруживања и штити удружења од неоправданог мешања државе јер верске заједнице традиционално постоје у виду организованих структура. У тој перспективи, према схватању Суда, право верника на слободу вероисповести које обухвата и право на испољавање вере у заједници са другима, обухвата и очекивање да ће им бити допуштено да се удружују слободно, без произвољног мешања државе.<sup>9</sup> Са друге стране, тамо где може да дође до сукоба између појединачног и колективног аспекта члана 9. по правилу је пожељно размотрити могућност може ли да превлада колективно, а не појединачно испољавање уверења, зато што је „црква организована верска заједница која се темељи на идентичним или барем суштински сличним погледима“ те је стога „сама заштићена у свом праву на испољавање вере, организовање и испољавање молитве, проповеди, обичаја и обреда, и слободна је да поступа једнообразно и да наметне једнообразност у свим тим питањима.“<sup>10</sup>

Институционална, односно корпоративна димензија слободе вероисповести, њено уставноправно прокламовање, као и законско разрађивање њеног остваривања треба да буде предмет детаљније анализе. Након разматрања питања слободе вероисповести и правног положаја цркава и верских заједница у праву ЕУ биће дат упоредни приказ. За упоредни приказ одабране су одређене државе чланице ЕУ, али и државе настале након престанка постојања СФР Југославије.

## ***II Слобода вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у праву ЕУ***

### ***1. Слобода вероисповести, религија и цркве и верске заједнице у развоју примарног права ЕУ***

Оснивачки уговори европских заједница нису предвиђали било какву ингеренцију заједница у погледу слободе вероисповести, религије и положаја цркава и верских заједница. То је и разумљиво имајући у виду саму природу тих заједница. Међутим, управо полазећи од природе ЕЗ, оснивачки уговор садржавао је извесне одредбе које су у примарном праву ЕУ и данас важеће, а које би се могле означити као одредбе које имају посредан значај за ово

<sup>7</sup> исто, н. м.

<sup>8</sup> С. Јовановић, Уставно право Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, Београд 1995, стр. 509.

<sup>9</sup> Metropolitan Church of Bessarabia v. Moldova, бр. 45701/ 99 ст. 118 наведено према Џ. Мурдок, н. д.

<sup>10</sup> Џ. Мурдок, Слобода мисли, савести и вероисповести, Водич за примену члана 9 Европске конвенције о људским правима, Београд 2008. стр. 31. са позивом на *X v. the United Kingdom*, (1981) DR 22, стр. 27